

Midwintertelling van watervogels in januari 2009: eindelijk winter!

Midwintertelling op de fiets in Groningen.
Foto: Dick Veenendaal

Pijlstaarten en Wintertalingen
Oude Waal, Ooijpolder, 14 februari 2010.
Foto: Harvey van Diek

Voor de 43e keer vond half januari de jaarlijkse Midwintertelling plaats. Meer dan 1500 mensen trotseerden het weer om watervogels te tellen. Bij de Midwintertelling wordt geprobeerd om een zo volledig beeld te krijgen van de verspreiding en aantallen van watervogels in Nederland. Er wordt niet alleen in Nederland geteld: in heel Europa, Azië en Afrika gaan mensen op pad. Door de eerste stevige vorstperiode sinds 1997, was de telling van 2009 in Nederland er een die nog lang zal heugen, hoewel we inmiddels een nog koudere winter achter de rug hebben.

Winterse omstandigheden

Het weer tijdens de Midwintertelling van 2009 was zoals we het de afgelopen twee decennia al zo vaak hadden meegemaakt: somber, grijs, niet al te koud en plaatselijk flink nat. Toch was er een groot verschil met de voorgaande edities van de telling. Deze was namelijk voorafgegaan door de koudste en langste vorstperiode sinds 1997. Deze begon eind december en hield aan tot 10 januari. In de nachten vroom het matig tot streng en plaatselijk zelfs zeer streng (-15°C of lager). Op veel plaatsen kon voor het eerst sinds 1997 weer geschaatst worden. De gemiddelde januaritemperatuur in De Bilt was 0,8°C tegen 2,8°C normaal. De vorst was het hevigst in het zuidoostelijk deel van het land, waar boven een sneeuwdek in Midden-Limburg een minimumtemperatuur van -20,8°C werd gemeten. De temperaturen in het zuidoosten lagen in sommige nachten tussen de 10 en 15 graden lager dan in het westen en noorden van het land. Dat nam niet weg dat in het hele land vrijwel alle sloten, plassen en meren waren dichtgevroren. Het dikke schaatsijs was tijdens de midwintertelling dan ook vrijwel nergens verdwenen, ondanks de paar dagen dooi. Open water was alleen plaatselijk aanwezig in stedelijke gebieden, onder duikers, bij bruggen en sluizen en natuurlijk in de kustgebieden en grote rivieren. Uit de gegevens die tellers doorgaven bleek mooi dat de ijsbedekking in de noordelijke, oostelijke en zuidelijke provincies en regio's het grootst was. In het Waddengebied, de Delta en in het Beneden riviereengebied was de ijsbedekking het kleinst (figuur 1).

Toe- en afname

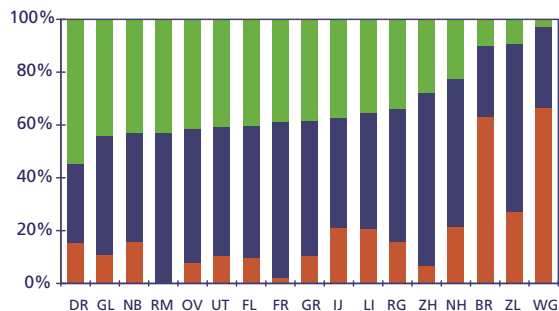
Er werden in totaal ruim 4,4 miljoen vogels geteld. Hiermee wordt de recente daling van het totaal aantal, dat tot en met 2006 steeg en in dat jaar een maximum van 5,3 miljoen bereikte, in 2009 doorgezet. Grote boosdoener dit jaar was natuurlijk de vorst, waardoor

sommige soorten deels of geheel waren vertrokken.

Van de 54 soorten waarvan meer dan 1000 exemplaren werden geteld, waren van slechts 16 soorten (29%) de aantallen vergelijkbaar met het vijfjarig gemiddelde (< 10% verandering). Bij meer dan de helft van de soorten (28; 53%) was het aantal lager en bij 10 (18%) hoger dan het vijfjarig gemiddelde.

Grote dalers waren Kievit (-95%), Goudplevier (-93%), Zwarte Zee-eend (-80%), Wintertaling (-61%) en Tafeleend (-58%). De meeste van deze soorten zijn wintergevoelig. Kievit en Goudplevier hadden het land grotendeels verlaten. De nog aanwezige groepjes zaten vooral in het zuidwesten, net als in andere vorst winters. Opvallend was het lage aantal Zilverplevieren. Blijkbaar was een groot deel naar zuid(west)elijker streken verkast. Hiermee was de tendens van steeds hogere midwinteraantallen, deels een gevolg van het veranderende klimaat en deels van de toename van wormen in de bodem van de Waddenzee, in ieder geval tijdelijk onderbroken. Het aantal Zwarte Zee-eenden schommelt jaarlijks behoorlijk, kent een afname sinds 2005 en daalde in 2009 tot ruim 5600. De afname vond vooral plaats voor de Noordzeekust van de Waddeneilanden, ons belangrijkste overwinteringsgebied. Door het dichtvriezen van de zoete wateren was ook het grootste deel van de Wintertalingen weggetrokken (figuur 2). Sinds 1997, de laatste echt strenge winter, was het aantal niet meer zo laag geweest. Tafeleenden waren eveneens beduidend schaarser dan de afgelopen vijf jaar, wat vooral op conto komt van het dichtvriezen van de Randmeren.

De drie grootste stijgers waren Topper (+64% t.o.v. vijfjarig gemiddelde), Grote Zilverreiger (+46%) en Grote Canadese Gans (+46%). Het aantal Toppers varieert sterk van jaar tot jaar en lag zowel in 2008 als 2009 net onder de 100.000. Het grootste deel bevond zich zoals gewoonlijk in het noordelijk IJsselmeer

Figuur 1. Frequentieverdeling van de ijsbedekking tijdens de Midwintertelling van 2009 per telregio, zoals aangegeven op de telformulieren.

Tabel 1. Getelde aantallen in januari 2009 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 exemplaren in januari 2009.

Soort	2009	gem0408
Dodaars	3.736	3.700
Fuut	22.376	21.000
Aalscholver	22.982	25.000
Grote Zilverreiger	1.029	700
Blauwe Reiger	5.599	8.000
Knobbelzwaan	31.485	30.000
Kleine Zwaan	10.276	11.000
Wilde Zwaan	2.107	1.900
Taigarietgans	1.622	2.300
Toendrarietgans	176.690	150.000
Kleine Rietgans	5.273	7.900
Kolgans	824.483	720.000
Grauwe Gans	300.252	240.000
Soepgans	9.741	11.000
Grote Canadese Gans	17.444	12.000
Brandgans	439.447	400.000
Rotgans	33.130	39.000
Nijlgans	15.589	15.000
Bergeend	45.613	45.000
Smient	796.373	720.000
Krakeend	28.660	23.000
Wintertaling	12.986	33.000
Wilde Eend	369.023	340.000
Soepeend	15.361	12.000
Pijlstaart	18.641	20.000
Slobeend	4.117	8.200
Tafeleend	17.112	41.000
Kuifeend	140.771	180.000
Topper	98.739	60.000
Eider	58.905	93.000
Zwarte Zee-eend	5.668	28.000
Brilduiker	8.965	14.000
Nonnetje	1.727	3.300
Middelste Zaagbek	5.158	8.000
Grote Zaagbek	7.088	7.100
Waterhoen	16.585	18.000
Meerkoet	240.956	240.000
Scholekster	153.563	190.000
Kluut	2.191	3.100
Goudplevier	3.521	51.000
Zilverplevier	13.302	27.000
Kievit	7.202	150.000
Kanoet	49.293	64.000
Drieteenstrandloper	8.058	10.000
Bonte Strandloper	282.636	230.000
Rosse Grutto	36.749	52.000
Wulp	168.563	150.000
Tureluur	11.047	13.000
Steenloper	4.464	5.200
Kokmeeuw	129.420	170.000
Stormmeeuw	155.393	190.000
Zilvermeeuw	95.088	100.000
Grote Mantelmeeuw	5.396	7.200

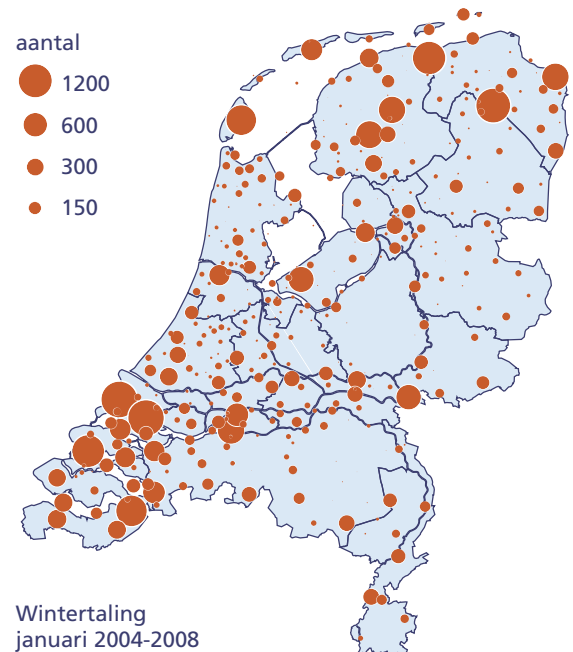
en de Waddenzee nabij de Afsluitdijk. Grote Zilverreigers nemen al jaren toe. In 2009 was het getelde aantal weliswaar hoger dan het vijfjarig gemiddelde, maar lager dan het jaar ervoor. Het is onduidelijk of dit komt door wegtrek dan wel ander gedrag (meer verspreid en onopvallend foeragerend). De Grote Canadese Gans zette zijn opmars voort. In het westen is de soort al een algemene verschijning en ook rond enkele grotere steden zoals 's-Hertogenbosch, Zwolle en Groningen komen flinke concentraties voor. Opvallend is dat het oostelijke rivierengebied (behalve langs de Maas) nog redelijk Canadese Gansvrij is.

Vooraf lagere aantallen

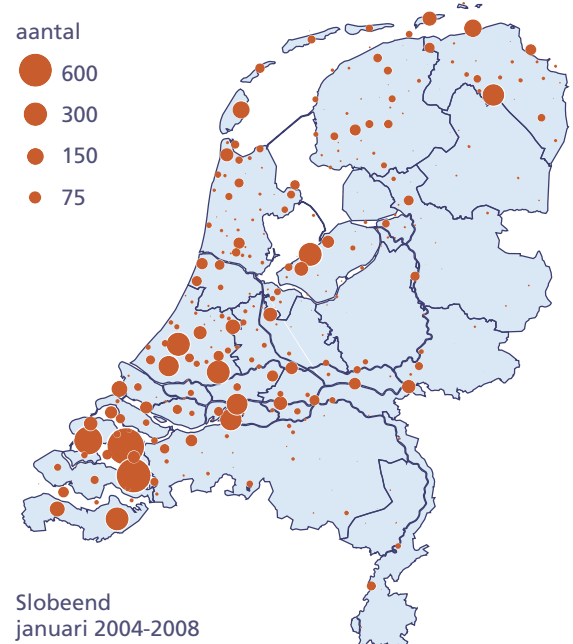
In het algemeen lagen de aantallen watervogels lager dan bij de voorgaande Midwintertellingen. De Roodkeelduiker behoorde duidelijk tot de dalers. Na de spectaculaire stijging van de afgelopen jaren was het aantal weer terug op het niveau van begin deze eeuw. Het aantal Futen bleef gelijk maar de verspreiding kende een westelijk accent, met enkele grote concentraties langs de Hollandse kust. Ook Aalscholwers waren niet schaarser dan gewoonlijk maar kenden wel een andere verspreiding. De Randmeren waren verlaten en er waren grote concentraties aanwezig in het noordwestelijk IJsselmeer. In het oosten van het land was de soort aanmerkelijk ijler verspreid dan normaal.

Het aantal Wilde Zwanen stelde teleur. In koude winters worden Wilde Zwanen uit oostelijke streken soms gedwongen onze kant op te komen, maar dat speelde nu blijkbaar geen rol. De Toendrarietgans was relatief talrijk, vooral in Drenthe. Hoewel de telgegevens van de Taigarietgans een ander beeld laten zien, wordt aangenomen dat het aantal Taigarietgansen sterk is afgenomen. Er is veel discussie over de determinatie van deze (onder)soort (zie bijdrage op pagina 18-19). Van Kolgans en Grauwe Gans werden (hoewel voorlopige) aantallen vastgesteld die een record zijn voor de Midwintertelling, resp. ruim 820.000 en 300.000. De verspreiding bleef vergelijkbaar met die in voorgaande jaren.

Veel eendensorten hadden het flink te stellen met de vorst. Alleen in het westen van het land en in Groningen waren nog noemenswaardige aantallen Slobeenden aanwezig (figuur 3). Opvallend genoeg was het aantal Krakeenden iets hoger dan tijdens voorgaande midwintertellingen. Pijlstaart, overwegend een zoute soort, en Wilde Eend bleven op gemiddeld niveau. Het dichtvriezen van

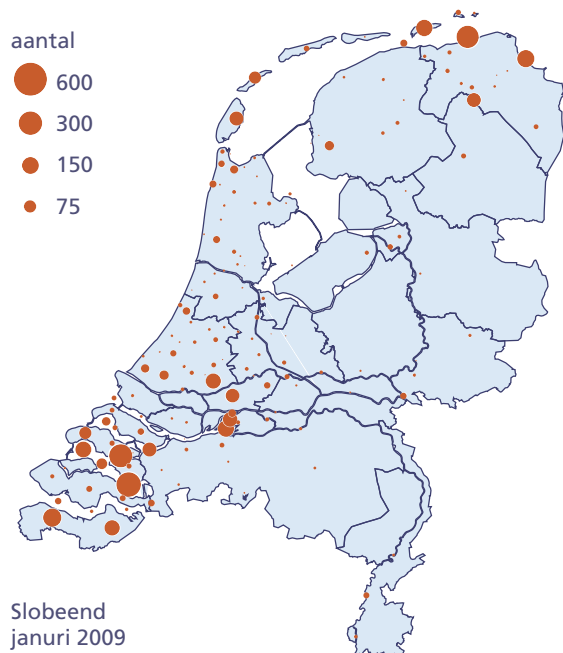
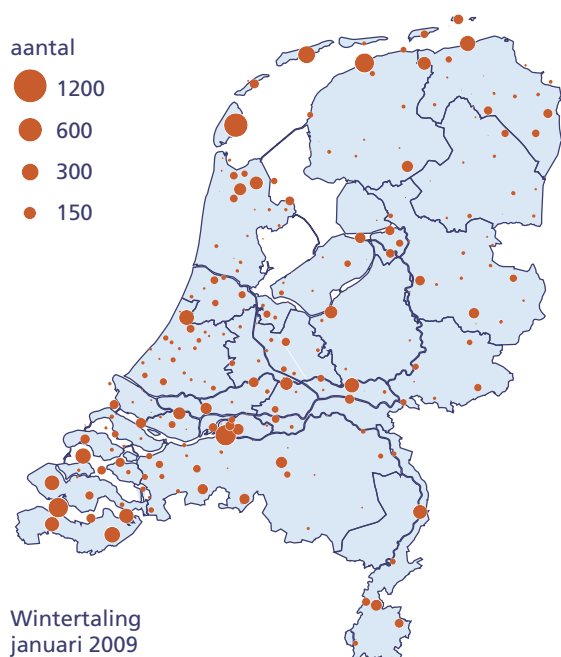

Figuur 2. Wintertaling, verspreiding in januari 2009 en gemiddelde verspreiding in januari 2004-08.

Figuur 3. Slobeend, verspreiding in januari 2009 en gemiddelde verspreiding in januari 2004-08.

Slobeenden mannen op ijs.
24 december, Renesse, Zeeland.
Foto: Harvey van Diek

Teldata watervogels eerste helft 2010/11

17 juli, 14 augustus, 18 september, 16 oktober, 13 november, 18 december 2010

Het gaat hier steeds om de zaterdag. Vanaf september worden alle monitoringgebieden geteld, in juli en augustus een selectie. Vanaf september vinden op dezelfde data ook de landelijke ganzen- en zwanentellingen plaats. In het Waddengebied vinden er op 11 september 2010, 6 november, 11 december 2010 integrale tellingen plaats, naast maandelijks in een selectie van gebieden.

de Randmeren en de Friese meren leidde tot lagere aantallen Kuifeenden. De aantallen Eiders dalen al sinds eind vorige eeuw, en deze daling zette door. Voedselgebrek door het verdwijnen van droogvallende mosselbanken is een van de belangrijkste oorzaken. Ook Brilduikers nemen al enkele jaren af, niet alleen in Nederland, maar in geheel Noordwest-Europa. Het overwinteringsgebied lijkt naar het noordoosten te zijn opgeschoven. De vorstwinter kon dat beeld zichtbaar niet veranderen. Hetzelfde geldt voor Nonnetje en Grote Zaagbek, die in het verleden bij strenge vorst massaal vanuit de Oostzee naar ons land trokken, maar nu relatief schaars bleven.

De aan zoute wateren gebonden steltlopers deden het matig. De jarenlange daling van Scholeksters werd gecontinueerd. Buiten het bekende verhaal van het voedselgebrek zal ditmaal het koude winterweer geen goed hebben gedaan. Een ander zorgenkindje, de Kanoet, had de gehele oostelijke Waddenzee verlaten. Het grotere aantal bij Den Oever kon dit niet compenseren. Dat Kluten schaarser waren dan in de voorgaande beide jaren (zachte winters!), is niet verwonderlijk. De

Dollard, normaliter de belangrijkste overwinteringslocatie, was nu verlaten, terwijl de aantallen bij Den Oever juist groter waren. De aantallen meeuwen waren relatief laag. Kok-, Storm-, Zilver- en Grote Mantelmeeuw waren resp. 27, 18, 9 en 26% schaarser dan het vijfjarig gemiddelde. Het getelde aantal IJsvogels bedroeg maar de helft van dat in 2008. Veel IJsvogels zullen het loodje gelegd hebben.

Allen dank

In januari 2008 namen 1500 mensen de moeite om een of meer gebieden te tellen. Verder gaat dank uit naar enkele instituten en terreinbeheerders die hun gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Iedereen wordt hartelijk bedankt voor zijn of haar inzet!

Menno Hornman & Erik van Winden

